

KURT HOLMGREN:

Svensk regering under första världskriget

Stundom har man uttryckt farhågor att efter telefonens tillkomst – alltså efter det mycket av brevskrivandet onödiggjorts – historieforskningen skulle stå med sämre material än tidigare. Det finns nog fog för sådan fruktan, men undantagsvis förekommer alltså inom det ledande skiktet folk, som för anteckningar om viktiga upplevelser och därigenom ger historikern material för bedömningen av historiskt skeende.

Bland den här sortens källor kommer säkert för lång tid en ledande plats att intagas av historikern, jur professorn, statsrådet K G Westmans "politiska anteckningar". Tidigare (1981) har dessa anteckningar för åren 1939–43 utgivits av UD:s arkivchef professor W Carlgren, och 1983 har motsvarande texter från Westmans första statsrådstitid – i regeringen Hammarskjöld juni 1914–mars 1917 – också publicerats av Carlgren. Båda böckerna är givande för den samtidshistoriskt intresserade, men frågan är, om inte volymen rörande Sverige under första världskriget är den värdefullaste. Jag kan för min del inte erinra mig någon samtida historisk källskrift, vilken i samma grad som denna ger både god historisk upplysning och stimulerande underhållning.

Westmans anteckningar innehåller så mycket av värde att det är svårt att säga vad som är väsentligast. Kanske är det dock uppgifterna om den utrikespolitiska gruppbyggnaden i regeringen och därmed sammanhängande förhandlingar – å ena sidan Hammarskjöld, Westman, Hasselrot i den mera tyskvänliga sektorn, å andra sidan utrikesministern K A Wallenberg och sjöministern skeppsredaren Dan Broström. Motsättningarna illustreras särskilt med avseende på diverse handelsfrågor, tex importen från England och västern i allmänhet.

Märklig är den belysning, som gives av Hjalmar Hammarskjölds situation, hans ofta noterade trötthet och sjuklighet (han var dock vid denna tid blott några och 50 år!), vidare hans obeslutsamhet och ofta återkommande önskan att avgå. Bankmannen K A Wallenberg – fö den förste oadliga utrikesministern – framstår som en man med egna idéer och stor – alltför stor – benägenhet att även på centrala punkter – tex vid förhand-

lingar med England – agera på egen hand.

För den som kunnat en smula iakttaga Gustaf V:s statscheferroll blott under hans sista år är det märkligt att notera den aktiva beslutsfunktion, som samme monark hade under första världskriget. Det hände då tydligen rätt ofta att statsråden var splittrade på skilda linjer, varvid det helt enkelt ankom på monarken att välja rätt beslut. Det viktiga sk trekungamötet i Malmö 1914 tycks ha tillkommit på konungens eget initiativ.

Westman följer ingalunda sina personvärderingar; påfallande är den ringa uppskattningen av försvarsministern Mörcke – som säges vara en dålig organisatör. Måttlig är också uppskattningen av justitieministern, hovrättspresidenten Hasselrot. Som mycket nyttig och handlingskraftig framstår konsultativa statsrådet Linnér, sedermera regeringsråd, landshövding och riksdagsledamot. Linnérs starka inflytande var fö under åren 1914–17 välkänt även utanför kanslihuset.

Diverse utnämningsfrågor – från apoteksprivilegier till regeringsposter – behandlas högst frispråkigt. Den store civilrättsmannen Tore Alméns utnämning till justitieråd noteras med satsen: Almén begravd i HD. Almén föreslogs tydligen senare till justitieminister (i Swartz' övergångsministär 1917) men underkändes såsom "liberal" (enligt den tidens terminologi). Olika kandidater till en vakans i regeringsrätten 1916 diskuteras ogenerat – det blev till sist sedermera konsultativa statsrådet Herman Falk. Generalitetet behandlas utan vördnad – generalstabschefen Bildt bedöms kritiskt men dock med en viss respekt. Hjalmar Branting omtalas ganska aktningsfullt – redan 1915 nämnes han faktiskt som tänkbar regeringschef.

Till det kuriösa hör oväntade notiser om regeringens bekymmer med vissa högre herrars personliga angelägenheter. Vid flera tillfällen tycks man ha haft anledning agera i anledning av den dåvarande ärkebiskopens svaga ekonomi. Handlandet i detta fall anförtroddes slutligen ej åt ecklesiastikministern – alltså Westman själv – utan åt den i kreditfrågor mest sakkunnige, alltså utrikesministern och fd bankdirektören K A Wallenberg!

Trots alla motsättningar tycks det personliga förhållandet regeringsledamöterna emel-

lan länge ha varit ganska gemytligt. Belysande är KA Wallenbergs avskedshälsning till justitieministern vid regeringens sista sammanträde: Förbliv alltid samma stora goda barn som Du hittills varit!

Dessa och andra lustigheter ökar bokens läsbarhet även för senare generationer, men

det väsentliga är givetvis, att boken ger säkra upplysningar om både väsentligheter och vad Crusenstolpe en gång kallade "det inre av dagens historia". Utgivande förlag är Kungl Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia.

THEDE PALM:

Löst folk

Svante Jakobsson både forskar och författar inom områden av svensk kulturhistoria, som han själv rutat in åt sig. Han skrev sin doktorsavhandling om estlandssvenskars flykt undan tvångsuttagningar till den ryska armén under förra delen av 1800-talet och om deras öden i det nya hemlandet Sverige. Han har också skrivit om fattighjonerna i Stockholm under samma århundrade. En nyutkommen studie heter "På kant med samhället. Om "lost folks" tillvaro på 1880-talet" (Uppsala, Almqvist & Wiksell). Den handlar om tiggare och prostituerade för hundra år sedan. Ett antal människor har berättat om sig själva och vad de sagt har bevarats i polisiära förhållningsprotokoll. Varför de hamnat hos polisen får man veta genom redogörelser för dåtida lagar och förordningar. Om tillämpningen av dessa ges bilder i tex kronoarbeitskompaniets å Vaxholm stamrullor. Jakobsson behärskar och utnyttjar ett mycket speciellt arkivmaterial.

De glada luffarna på vägarna var inte alltid så glada. Deras frihet stördes av åtskilliga ingripanden från samhällets sida. Om de befanns sakna vad som på lagspråk hette laga försvar eller var försvarslösa, kunde de kallas lösdrivare. Om de saknade arbete eller, vilket var värre, om de var arbetsovilliga, låg de samhället till last, något som i sig var förkastligt eller brottsligt. Polisen kunde höra dem och en polischef kunde tilldela dem varning. I svårare fall överlämnades de till länsstyrelsen, som kunde varna eller besluta om tvångsintagning på olika arbetsinrättningar och detta i vissa fall på obestämd tid.

Alla arbetslösa behövde inte befara sådana följder. Den som strök omkring med ett intyg på fickan, utfärdat av hemtraktens sockennämnd, att vederbörande "iakttog ordning och sedlighet i sitt lefverne samt söker efter förmåga sig ärligen försörja" behövde inte ha utmärkts av särskilt stor förmåga: honom gick det också att skicka hem. Lagarna var ibland hårda, men deras handhavare kunde vara både rättsinniga och mänskliga. En som avtjänat straff för tjuvnadsbrott hade som lösdrivare svårare än andra. En sådan åberopade att han nyss kommit ut efter ett straff för första resan stöld, "av vilken orsak han inte trodde sig kunna erhålla arbete." Han hade väl rätt, och i hans fall nöjde sig länsstyrelsen med den obligatoriska varningen.

För att belysa förhållandet mellan lösdri- varna och samhället har Jakobsson samlat och refererat ett stort antal fall. De är alla olika, men de har grunden gemensam. Det rör sig om människor som kommit snett. Många har kanske försökt men haft betydande svårigheter att komma ur de onda cirklar, i vilka de hamnat. När det gällt kvinnor är det mest fråga om prostituerade som också fallit för spriten. Männerna var sådana som levde på tiggeri och som märktes av sitt fylleri. De ägde väl kläder på kroppen men inte mycket mer; vad de haft på sig vid intagningen på en anstalt finns noga förtecknat. När de återfick friheten, medförde de intyg om sitt uppförande: vilket värde sådana betyg haft för dem är svårt att veta. I ett fall avled en intagen på Vaxholm. Han efterlämnade 1 kr 04 öre, för-